

Галина КРАВЦОВА

НАРОДНІ ПІСНІ У ЗАПИСАХ ГАННИ БІЛИНСЬКОЇ: ЖАНРИ, ПОЕТИКА

Розглядаються українські народні пісні у записах Ганни Білінської — обдарованої сільської співачки з Ходович. Здійснена класифікація творів за жанрами, досліджена їх поетична складова, простежений взаємозв'язок зафіксованого матеріалу із народнопоетичним масивом з інших місцевостей.

Ключові слова: народні пісні, жанр, мотив, образ.

© Г. КРАВЦОВА, 2015

Як відомо, одним із ключових завдань фольклористики є фіксація уснословесного фонду. Масив текстів, записаних на різних часових відтинках, у різних ареалах, є вдатним джерельним матеріалом для розробки науково-теоретичних концепцій, здійснення панорамного огляду фольклорної спадщини народу. Особливо цінними є записи, оформлені за науковими канонами: точне відтворення народно-поетичного зразка, обрядовий контекст, детальна паспортизація. Саме таким — вагомим для ґрунтовних студій, є народнопісенний матеріал, який збирала у селах Стрийщини та Жидачівщини Ганна Білінська¹ — талановита народна співачка з відомого у народознавчих колах села Ходовичі.

Фіксувати фольклор вона розпочала у рідному селі в 70-х рр. ХХ століття. Ініціатором такої польової праці тоді був Євстахій Дюдюк — декан факультету громадських професій Львівського зооветеринарного інституту, скрипаль, музикознавець, який на той час займався написанням дисертаційного дослідження про трансформацію традиційної усної народної творчості ходовичан. Протягом майже десяти років Ганна Білінська принагідно записувала місцеві народні пісні, а в середині 80-х рр. активізувала системну фольклористичну діяльність та здійснила низку народознавчих виїздів у довколишні села.

Зібраний пісенний фонд відзначається жанровим різноманіттям, повнотою текстів, локальною специфікою. Найбільшу кількість становлять балади та зразки необрядових пісень родинно-побутового циклу — про кохання та сімейне життя. Найчастотнішими є теми взаємної любові, нерозділеного кохання, заборони одруження, зради, журби за рідною домівкою та нещасливого шлюбу. З соціально-побутового пласту

¹ Білінська Ганна Петрівна (15.06.1927 — 17.04.1991, с. Ходовичі Стрийського р-ну Львівської обл.) — письменниця, збирач фольклору. Навчалась у Ходовицькій загальноосвітній школі. 1941 закінчила 5 клас, захворіла на туберкульоз кісток, до 1945 була паралізована. 1972—1973 разом з Є. Дюдюком записувала фольклор с. Ходовичі (зафіксовано 545 пісень). Згодом збирала народні пісні самостійно у селах Стрийського (Розгірче (1985, 1886, 1988), Йосиповичі (1985), Семегинів (1986), Ходовичі (1987), Сихів (1988), Братківці (1989)), та Жидачівського (Покрівці (1986)) р-нів. Її фольклорна спадщина сьогодні зберігається у Літературно-меморіальному музеї академіка Філарета Колесси у с. Ходовичі. Вона також є автором науково-популярної розвідки «Веснянки» (залишилась у рукописі), кількох оповідань та новел, які були надруковані у місцевій газеті «Рідне поле» [10, с. 149].

збирачці вдалось зафіксувати близько двадцяти козацьких пісень, одну тюремну — «Сонце сходить і заходить» (тема моральних та фізичних страждань ув'язненого, надії на повернення додому) та один твір про еміграцію («Сестро моя одинока»). У народнопісенній спадщині Г. Білинської найменше виявилось обрядових пісень. З цього циклу зафіксовано одну весільну («По селі Маруся ходила»), одну щедрівку («На подвір'єнку красно метено») та десять гаївок («Ой ходила панна», «Зайчик», «Забриніли хрущі вночі», «Вон, хлопці, вон», «Сам ходжу», «Дівки, молодіці терем будували», «Чому ся не женеш?», «Ой була, була молода вдова», «По коліна в воді стою», «Ой на що ти, моя доню»). У нашій статті розглянемо записані фольклорні зразки найчисельніших груп: балади, родинно-побутові пісні та народні романси.

Чільне місце серед записів Ганни Білинської займають балади. Такі твори насичені драматичними колізіями, розповідями про трагічні випадки, фантастичними метаморфозами, дидактизмом. Страждання, смерть ліричного героя, щире каяття персонажів викликають відповідну емоційну реакцію, проважують катарсис — своєрідне духовне очищення через глибоке співпереживання, змушують задуматись, дати судження вчинкам, що лягли в основу твору. Як слушно підкреслював сучасний дослідник цього жанру уснопоетичної творчості В. Козловський, «у баладі, з одного боку, все спрямоване на те, щоб викликати співчуття в аудиторії, а з другого — це безпосередня естетична оцінка конфлікту...» [13, с. 42].

Досить велику групу складають балади про вбивство. Однією з таких є ліро-епічна пісня «Ой мала Гребенюшка два синочки рідні» з Розгірчого, у якій йдеться про те, як чоловік позбавляє дружину життя за намовою своєї матері. Причиною трагедії є неправдива інформація щодо ведення залишеного сином господарства. Лише після здійснення необдуманого вчинку чоловік розуміє, що звинувачення у занепаді господарства. Лише після здійснення необдуманого вчинку чоловік розуміє, що звинувачення у занепаді господарства. Лише після здійснення необдуманого вчинку чоловік розуміє, що звинувачення у занепаді господарства. Лише після здійснення необдуманого вчинку чоловік розуміє, що звинувачення у занепаді господарства.

до землі: «Розступися, сира земле, най йду під тя гнити, так ми мати поробила — не маю з ким жити». Цікаво, що гуцульська балада зі збіжними мотивами «Ой мала Грапинючка два синочки рідні» [23, с. 93] (пісню записала Леся Українка) закінчується вбивством «старої Грапинючки». Характерно, що у цьому варіанті атрибутом молодої дружини є «ключі». Варто зауважити, що такий «символ домовитості господині» [8, с. 26] нерідко фігурує у колядках, щедрівках, обжинкових піснях та пастуших ладканках. Це більш опукло каяття та побивання чоловіка розкрито в іншій пісні з Гуцульщини (Криворівня):

*Треба мої Катеринці труну й зробити,
Але злотом позлотити, сріблом покостити.
Тра попови заплатити білими вівцями,
Щоби її поховати з йисними свічкими.
Треба дати білі вівці ше й білу корову,
Щоб ї файно відпровадив до самого гробу.
Війшов з хати Гребенючок та йив голосити:
Збавила ми мама жінки, не маю з ким жити!
Війшов, війшов Гребенючок та на вішну браму:
Розступи сї, сира земле, най у тьби потану!*

[29, с. 210].

Достойне поховання дружини стає необхідністю для ліричного героя. Провідну роль у зображенні гідного похорону, який є своєрідним психологічним розвантаженням, способом покутувати гріх і втамувати біль, відіграють художні засоби. Чоловік задумує віддати «білі вівці» й «білу корову» (як відомо, білий колір має сакральне значення у фольклорі, виражає «позитивно-оцінну семантику позначуваних ним реалій» [12, с. 737]), путь у небуття небіжчиці хоче освітити «йисними свічкими». Позолочена, посріблена труна, голосіння героя виступають найвищою мірою жалю та пошанування померлої, а фінальне «кування-виття» зозулі («Кувала ми зазулицьї тай кувала-вила»), яке адресоване чоловікові, ймовірно, передвіщає смерть і йому самому.

Тема душогубства розробляється й у баладі з Йосипович «Ой червоно сонце сходить». В пісні йдеться про вбивство жінки за намовою коханки. Особлива жорстокість любовки підкреслюється наказом умертвити не лише дружину, а й маленьку дитину: «Убий жінку і дитину, йди до мене спати». Співчуття до невинної жертви поглиблюється, коли у твір влітаються мотиви «жінка просить не вбивати її, щоб не лишати дитину сиротою», «жінка не прохає пощади для себе, а лише для дитини», «жінка просить пого-

дувати дитину», що увиразнює її материнське начало. Зауважимо, що символічним у пісні стає образ сходу сонця — воно «криваво-червоне», сприймається як грізна емблема неминучої трагедії.

До слова, тотожні сюжетотворчі елементи притаманні й іншим жанрам. Зокрема, у пісні-хроніці «Чи чули ви, добрі люди, таку новиночку» героїня благає зглянутись над нею, бо «лишається в колисці дитина маленька» [22, с. 346]. О. Чікало слушно припускає, що подібність мотивного фонду балад та пісень-хронік зумовлена близькістю їх тематичних блоків [28, с. 72], що, зрештою, нерідко стає причиною міжжанрової дифузії, трансформацій особливостей художнього відтворення дійсності, змін формо-змістової специфіки і як наслідок — перехід із однієї жанрової системи до іншої. Прикладом цього є балада «Чи чулисте, люди добрі», яку записала Г. Білінська у Розгірчому. Пісня первісно належала до групи поетичних новин, але з часом, втративши такі жанровизначальні риси як хронікальність й деталізація, поповнила баладний фонд. Тема вбивства у цьому зразку фольклорної традиції розкривається через низку мотивів: «чоловік зарізав жінку», «жінка просить не вбивати її», «дружина благає покликати матір, щоб вона прийшла її «красно вбрати»», «чоловік йде до брата й розповідає про злочин», «брат запитує, хто його підмовив», «душогуб зізнається, що йому так «нарадила» сусідка», «вбивця звертається до сусідки й попереджує про справедливе покарання».

Варто зазначити, що народні ліро-епічні твори з подібними мотивами відомі в інших регіонах. Так, пісня зі Сколівщини «Ой червоне сонце сходить, червоне заходить» [25, с. 190] тотожна із баладою з Йосипович за образно-мотивним складом, відрізняється лише лексико-фонетичними елементами (віконце — вікенце, полокати — полоскати, мене — ня тощо). У збірнику пісень із Звенигородщини знаходимо баладу «Ясно сонце сходе, червоно заходе» [17, с. 168], у якій, щоправда, наприкінці з уст померлої дружини звучить сентенція («Провинила та дівчина, що жонатих любе»), яка демонструє негативне ставлення в народі до жінок, що підтримують стосунки із одруженими чоловіками. Провина за скоєне лягає на коханку, а не на чоловіка — безпосереднього виконавця злочину. Деяко в іншому руслі розвиваються події у баладі «Їде Василь дорогою», яку записала автор статті у с. Дашава Стрийського р-ну. Коханка-вдова повчає, як саме слід вчинити:

*Заткай каглу, запри двері.
Скажиш — загоріла,
Завиди ї в темні ліси,
Скажиш, що вдуріла [1, арк. 141].*

Після злодіяння чоловік, усвідомивши безвихідь та весь жах ситуації, втікає до сестри, якій зізнається, що «вбив шлюбну жінку». Варіант з Жидачівщини розширено мотивом «сестра проганяє брата» («Ой іди ж ти, милий брате, з моєї комори, щоби люде не думали, що з мої намови» [20, с. 166]. Пісні у записі І. Колесси закінчуються мотивами «чоловік побивається за дружиною», «чоловік йде до корчми та розповідає про вдіяне» [7, с. 222, 223]. У баладі із Буковини «Той ночі опівночі» [5, с. 46] фінальна частина містить мотив «коханка виганяє душогубця», а з Гуцульщини («Прийшов Василь до Ганусі, ще кури не піли») — «люди ведуть вбивцю до лісу та прагнуть вчинити самосуд» («Не бійсі, Василечку, не бійсі, не бійсі, уже тобі злагоджена шибиниці в лісі») [19, с. 64].

Серед балад про вбивство, які зібрала Г. Білінська, наявні твори, у яких злочин скоює чоловік-розбійник. Це, зокрема, пісні «Ой там, ой там за тим лугом» (с. Братківці) та «Штири милі від Кракова» (с. Розгірче). Обидва зразки змальовують заміжжя за розбійником, але мають абсолютно різне сюжетне наповнення. Так, перша балада представляє розповідь про вбивство жінки, котра, колишучи немовля, співає співанку про його батька («батько мечем крає, людську кровцю проливає»). Саме це стає приводом для жорстокого кровопролиття. Друга пісня відтворює злодіяння чоловіка відносно свояка. Мотивний склад твору: дівчина виходить заміж за розбійника, чоловік приносить додому білу скривавлену хустину, жінка влізнає, що це річ її брата. Особлива жорстокість підкреслюється предикативною бінарною парою — «темно було, дощик росив, я го рубав, він ся просив».

Образ розбійника фігурує і в пісні з Розгірчого «Оре богач, оре». У цьому творі ключовим виступає мотив «чоловік продає свою жінку розбійникам». У баладі ведеться розповідь про те, як до багача приходять дванадцять молодців і пропонують йому гроші за жінку, багач посилає дружину до млина, вона здогадується, що може стати жертвою злочину й просить захисту у брата, а в момент, коли ватага розбійників хоче знеславити молодцю, «братенько стрільбочку ізладив» та «усіх дванадцять розбійників забив». Вважаємо, що ця ліро-епічна пісня має два ідейні векто-

ри: соціальний (зокрема, зображення багача як жадібної та підлої людини) й внутрішньо-особистісний.

Заслужують на увагу й такі зафіксовані балади про вбивство, як «Ой там, ой там серед села» (дівчина отруєє парубка), «Пані пана забила» (пані вбиває свого чоловіка й хоронить у саду), «У містечку Богуславі» (дівчина топить немовля, козаки карають дітозгубницю) та загальновідомі пісні про вбивство селянина через кохання пані — «Пані пана мала, Петруся кохала», «Чи чулисте, люди, таку новину?»». Останні відзначається наявністю локальних назв («Відверло Петруся проти Конюхова», «Вбили Петруся у дворі в Жулині»), що є ознакою доброго «приживання» сюжету на місцевому ґрунті. Подібні балади були записані, скажімо, на сусідній Дрогобиччині («В місті Гусятині новина ся стала» [6, с. 142—143]), на Сколівщині («Чи чули-сте, люде, таку новину» [25, с. 185]) на Волині («Чи чули ви, люди, такої новини» [23, с. 280—282]), на Буковині («Чи чули ж ви, люде, о такій новині» [18, с. 145—146]) тощо.

Ліро-епічний фонд, зібраний Г. Білинською, включає й балади про самогубство. Особливим художньо-змістовим багатством відзначаються твори про подвійний суїцид. Саме такий ключовий мотив закладено у пісні «Ой де ж ти ся, Василечку, збираєш?». Основний конфлікт — парубок покидає кохану та одружується з іншою дівчиною. Відповідної експресії досягнуто завдяки введенню у текст діалогічної форми, причому запитання/відповіді відзначаються наростанням психо-емоційної напруги. Дівчина намагається з'ясувати, куди збирається парубок, та отримує неправдиві відповіді — «Ой Марисю, Марисуню, неділенька буде, мені треба молодому вийти межі люди», «А я піду, Марисуню, воли купувати, мені треба молодому людей частувати». Далі твір розширено такими сюжетотворчими одиницями, як «хлопець підмовляє дівчину не йти до церкви, а гуляти з ним у саду» (останнє, ймовірно, має й еротичну семантику), «мати дівчини розповідає, що в церкві оголосили про заручини її коханого з іншою», «дівчина топиться», «хлопець накладає на себе руки».

Тема подвійного самогубства через примусове одруження лягла в основу балади «Кувала зозуля, кувала в ячмені». Мотивний ряд: мати шукає закоханому синові пари; парубок копає могилу; дівчина просить, щоб зробив могилу для них обох; дівчина йде додому «в строї ся вбирати». Драматизму творові надає діалог

дівчини-дочки з матір'ю, у якому розкривається категоричність та відчайдушність героїні («зібралась навіки», «не допоможуть ні жалі, ні ліки»). Тут балада, як «епос нещасливих людських дол» [9, с. 21] представляє образ вольової індивідуальності, що здатна відкрито проявити свої почуття та вирішити свою долю. У цьому випадку смерть закоханих розглядається як єдиний варіант їхнього возз'єднання. Дещо в іншому ракурсі тему самогубства через кохання розкрито у піснях «Ой чи будеш, дівчинонько», «Сонце сходить, не заходить». Тут уже поштовхом до самовбивства стає не бажання бути разом, а всепоглинаюча туга, прагнення втекти від реальності, своєрідний стан афекту, що виникає як реакція на невзаємні почуття.

Викликають інтерес й балади з історичним підґрунтям, які вдалося записати Г. Білинській. Так, у пісні «Долин, долин, долинами» (відгуки про турецько-татарські набіги), основним виступає мотив «зять-татарин бере у полон тещу». І. Франко вказував на значне поширення такого мотиву в Галичині та Волині [27, с. 115]. У варіанті, який зафіксувала Г. Білинська кульмінаційною виступає сцена «дочка (дружина татарина) б'є по обличчі полонянку за пісню, у якій рабиня посилає прокльони на все господарство хазяїна». В тексті з Розгірчого в сюжетній канві наявний також образ слуги, що, підслухавши спів, доносить господині і цим ще більше загострює конфлікт. Напрута спадає після того, як невіленька розкриває правду про свої кровні зв'язки з хазяйкою. Твір закінчується наказом дочки відвезти матір на Батьківщину: «Слуги мої вірненькі, впряжіть коні вороні. Та й файненько постеліте, мою маму висадіте, легко кіньми погоніте, мамі кости не струсіте» [2]. Цікаво, що у пісні зі Сколівщини «Йдуть татаре, йдуть» не фігурує образ слуги, немає там й мотивів «дочка б'є матір по обличчі» і «мати-полонянка проклинає дитину та господарство татарина». Натомість образ жорстокої дочки розкрито завдяки мотивам «дочка каже татарину, що треба було вбити рабиню» («Било єї ту не вести, било тамой порубати й у дрімний ліс поховати»), «дочка загадує невіленьці робити три роботи». Фінал твору характеризує дочку, як особу, що цінує перед усім матеріальні блага: «Вірні слуги послужіте, міхи грошей наберіте, мою мамку відвезіте» [25, с. 233—234].

Г. Білинській вдалося зафіксувати й баладу про інцест («Іхало пахоля»). У цій пісні стрижневими виступають мотиви «корчмар продає служницю»,

«сестра-служниця впізнає брата». Характерно, що конфліктна ситуація не має трагічної розв'язки, оскільки герої не вчиняють гріха. Варто зазначити, що протилежним чином закінчуються пісні, у яких вказано на його здійснення. Йдеться передусім про твори з мотивом «брат одружується із сестрою» та балади розбійницького циклу. Зокрема, в таких випадках заключними виступають мотиви «брат з сестрою перетворюються на рослини», «сестра йде в монастир, а брати в ліс на поталу звірам» [24, с. 300—301], «брат з сестрою бояться гріха й вирішують відмолити його у Римі» («Ми до Риму поїдем всіх ся гріхів ізбудем» [25, с. 178], «брати топляться» [25, с. 228—229] тощо. Зразки просякнуті несприйняттям, осудженням кровозмішення, і це зрозуміло, адже інцест в народних уявленнях — одна із найстрашніших провин [3, с. 418].

Цікавою є записана балада «Там на горі жита много». Сюжет пісні витворений із низки мотивів: дівчина говорить з козаками, дівчина їде з козаками, козак відтинає дівчині косу і кидає її на воду, мати дівчини їде по воду і знаходить косу, мати ложить косу на лаву та каже синам вирушати на пошуки дівчини, брати їдуть на пошуки сестри та знаходять її у Львові. Прослідковується відображення відголосків давніх обрядів умикання та ініціації: дівчину викрадають; відтинають їй косу та кидають її у воду, дівчина перебуває у «крайнім домі», мати кладе косу на лавку (тут діє принцип містичної партиципації), що співвідноситься із похованням, смертю і, зрештою, переродженням. Подібні дії вкладаються у схему актів, що проводилися під час дівочої ініціації [4, с. 36]. У баладі «Ой на горі жита много» з Івано-Франківщини кінцевим вузловим компонентом сюжетної лінії виступає мотив «брати вбивають козака» [19, с. 57].

Серед зафіксованих ліро-епічних пісень, що змальовують побутові трагедії, окреме місце посідають балади, які віддзеркалюють драматичні стосунки батьків та дітей (маються на увазі пісні про «материнські сльози»). Твори цієї групи — «Оженила мати сина, а дочку віддала», «Іди, нене, геть від мене», «Дуб на дуба похилився», — створені в руслі жанрових особливостей балади (стрімкий розвиток сюжету, конфлікт, діалогічна форма викладу тощо). Сюжет першої вказаної пісні розгортається динамічно, мотиви, нанизуючись, створюють ефект нагнітання ситуації («А сама ся на велику бідоньку остала», «Прийшла вона до донечки

на масні пироги, а зять її повідає: «поломлю ти ноги»», «А як прийшла до синочка — сіла си на лави, а син буде повідати: «не треба нам мами»»), але фінальним елементом виступає мотив, що знаменує спад напруги — «невістка каже, щоб мати залишалась». Осередком двох інших творів також є взаємини матері з дорослими дітьми: мати стала «зайвою» в родині сина і він виганяє її з дому; дочка не рада матері. Але, на відміну від попереднього твору, у цих зразках фінальна частина не стає розрядкою. Своєрідною сатисфакцією виступає наявний у них мотив «Бог карає сина за образу матері». Поетичним відображенням материні образи стала вплетена у текст традиційна для фольклору формула неможливості — «мати прийде до сина, коли пісок на камені зійде вівсом». До слова, у варіанті зі Сколівщини (с. Волосянка) почуття досади виливається у прокльони: «Ни будеш ся добре мати, бде ти худоба здихати. Щи ти Бог дасть пригодицю, тяжийкую пригодицю» [25, с. 218].

Серед баладного масиву, який зафіксувала Г. Білинська, трапляються й зразки ліро-епосу, що презентують фантастичні сюжети. Це, зокрема, пісня з Розгірчого про метаморфозу дочки на зозулю («Ой мала мати одну дочку»), що, за словами Ф. Колеси, розповсюджена на великому просторі українських земель від Галичини до Придніпрянщини та пов'язана з весільною обрядовістю [14, с. 117, 126]. В основі твору — епізод перетворення заміжньої доньки на пташку, збагачений традиційними фольклорними мотивами, характерними для родинно-побутового фонду (дівчину видають за нелюба; молодиця тужить за рідним домом та батьками; чоловік знущується над жінкою; чоловік розтрачує жінчин посаг). Сюжетна канва: мати відає заміж дочку і наказує, щоб вона не поверталася; дівчина перетворюється на зозулю і летить до отчого дому; дочка-пташка розмовляє з матір'ю й розповідає про свою важку долю; дівчина-зозуля повертається до нелюбого чоловіка; матір помирає від розпуки. М. Качмар зауважила, що «у народній поезії цієї формації закодовано давні уявлення про шлюб як перехід дівчини до чужого роду та її маркованість як мертвої, такої, що становить небезпеку для свого» [11, с. 744]. З огляду на це метаморфоза виступає тут обов'язковим елементом, єдиним можливим варіантом прибуття до батьківського дому. Очевидно, пісня відображає й вірування в те, що повернувшись після заміжжя, дочка спровокує своє пе-

ревтілення у попередній статус — стан незаміжньої. Тому, видавши дочку, «батьки забороняють вертатися додому протягом певного часу або навіть «не бувати в гостинійці ніколи»» [21, с. 133]. Саме таке табу озвучене у пісні, яку зафіксувала Г. Білинська: «Аби-с ми доню, аби-с ми моя в гостиночках не бувала».

Г. Білинська записала й значну кількість пісень родинно-побутового пласту. Взірцем народного бачення ідеальних почуттів, що ґрунтуються на відданості, вірності, повазі, духовній чистоті та морально-етичних принципах виступають, скажімо, такі твори про кохання, як «Ой на горі жито, в долині овес», «На горі калина», «Мама ворожбитка мені ворожила», «Що за місяць, що за ясний», «Коло мої хати стеженька вузька». У них відображено широкий спектр нюансів побудови стосунків, нерідко в їх основі закладено конфлікт, який може розгортатися зовнішньо — через взаємовідносини в суспільному чи особистому житті, а може бути внутрішньо-інтимним. Так, у пісні «На горі калина» розкрито проблему майнової нерівності закоханих. Попри бідність дівчини, парубок вирішує з нею одружитись. Зазначимо, що загалом ця тема має двоєке вираження: в одному випадку текстова платформа розбудовується мотивами, які декларують всепереможність кохання, в іншому — примирення з розлукою.

Цікавим сюжетно-змістовим наповненням, поетичним обрамленням відзначається пісня «Позволь мені, мати, керницю копати», у якій йдеться про те, як парубок задля того, щоб одружитися з дівчиною просить у матері дозволу «на жарт умирати». Після вдалої інсценізації смерті закохані беруть шлюб. Зазначимо, що у тексті наявні мотиви, що корелюють з обрядом похорон-весілля («А вже тая слава по всім світі стала, що живая з мертвим на рушничок стала»).

Подолання труднощів, які виникають перед молодими людьми через певні обставини, або спеціально створюються недоброзичливцями є характерним елементом пісень цього циклу. Так, у творі «Ой на горі жито, в долині овес» перешкодою для закоханих є соціальна нерівність, у пісні «Ой у моїм городочку» — війна, у народнопоетичному зразку «Голуб на черешні, голубка на вишні» на заваді щастя стають «вороженьки». Натомість, у пісні з Підгірців «Ой у полі сосна» оригінальний позитивний розвиток отримав мотив втрати вінка, який традиційно у фольклорі подається в негативному ключі та нерідко обертається причиною особистої трагедії героїні.

Значна частина записаних творів пронизана темою нещасливого кохання. У зафіксованих зразках відображено відчай та безнадію через розлуку, зраду, невзаємну любов. До таких, зокрема, належать пісні «Із-за гори високої», «За горами сонце сходить» (розлука) «Допоможи, Боже, вечера діждать» (парубок зраджує, дівчина просить віддати перстень), «Гиля, гиля, білі гуси» (дівчина тратить цноту, вагітніє, хлопець перекладає всю відповідальність на неї), «З гори на долину покотився горох» (хлопець обіцяє, що ожениється, коли дівчина посадить суху тополя, дівчина садить і тополя зацвітає, парубок каже, що пожартував), «Тече річка невеличка» (невзаємне кохання), «Ой стоїть кінь, стоїть» (парубок зраджує та покидає дівчину з дитиною).

Тематично багатим є цикл пісень родинного життя, які «...оспівають переважно лиху долю замужної жінки і складаються на сумний образ жіночої неволі» [15, с. 248]. Найпопулярнішими мотивами тут виступають нарікання на важку долю; туга молодій жінки, заміжжя якої склалося нещасливо; журба за втраченою молодістю, за справжнім коханням; розчарування від шлюбу. Досить широко представлена тема подружньої зради. Так, пісні «Василино, буде лихо», «Оре плужок по під лужок», «Ой пішла я в чисте поле фасольку садити», «Кажуть люди, що я лиха» презентують сумну картину сімейного життя: чоловік п'є, гуляє, не дбає про господарство і навіть піднімає руку на жінку. Часто твори побудовані на протиставленні: жінка — вірна, працьовита, чоловік — зрадливий, лінивий. Характерно, що деякі з них мають оптимістичну кінцівку — чоловік отримує по заслугі (жінка «миче кучері», жінчин брат карає чоловіка) й обіцяє змінитись на краще. Особливого покарання — фізичного та морального, зрадник зазнає у пісні «Ой пішла я в чисте поле фасольку садити», де спочатку «милий» йде до корчми, п'є з кумою, приводить її додому і змушує дружину стелити постіль для них, а у фіналі зрадливого чоловіка й куму карає війт. Причому, акт розплати подано з іронічним відтінком — «як їх зв'язав, так і зв'язав, повісив на дуба, подивися кумундуню, яка кума любя».

Знедолену, принижену жінку зображено у пісні з Йосипович «Ой не кує зозуленька в лузі». Співчуття до молодиці у реципієнта викликає ставлення чоловіка, який «пізно приходиться», свою благовірну «мерзоз називає» і навіть вихваляється, що зраджує («Уступи-ся ти, мерзо, від мене, бо я маю ще кращі від тебе»).

Безвихідне положення, яке змушує жінку терпіти наругу, все ж не ламає у ній духовного стержня. Дружина вказує чоловікові на церковну присягу, яка, ймовірно, стає основним психологічним прихистком для її скривдженої душі — «Де ж ти ся, мила, старшини набрала? В тій церковці, що-м ти присягала. Хто буде присягу ламати, того буде тяжко Бог карати». І. Франко, аналізуючи пісні зі збіжними мотивами у статті «Жіноча неволя в руських піснях народних», цілком справедливо називає такі фольклорні тексти «жіночими невольничими псалмами» [26, с. 211], адже жінка у таких творах зображається покірною («А я устала, тютюн подала, з низьким поклоном відійшла»), наляканою та безпорадною («Я тя добре знаю, ти лиш двері відхилиєш — я вікном втікаю», «Ой не піду, мати, не піду до хати, бо лихого мужа маю, буде мі шукати»).

Немалу кількість у пісенному фонді, який збрала Г. Білінська, складають пісні родинно-побутового циклу, що утворилися в ХХ ст. Для них характерним є вкоріненість у традиційну народнопоетичну основу і, разом з тим, бідність поетичної орнаменталізації, оскільки вони, як слушно зауважив Ф. Колеса, «стоять іще на перших щаблях вигладжування вислову й шліфування поетичного стилю» [16, с. 52]. Твори про кохання наснажені типовими фольклорними елементами (тематика; сюжетно-мотивна система; образи (зозуля, кінь, козак, дуб); постійні епітети (миленький, зелененький, карії, вишневий) тощо), але недосконалі на формальному та поетичному рівнях («В мойому серці вічний біль, туга і сльози, бо хтось мені милого мого взяв»). До таких, зокрема, належать пісні «Чого спиш уночі, люба, мила моя» (радість взаємного кохання), «По темних алеях гуляли», «По саду ходила» (розлука), «У гаю, гаю, у гаю» (щасливий час для закоханих), «Ой очі ви, карії очі» (хлопець зраджує, дівчина журиться), «Кувала зозуля, кувала» (хлопець жалкує, що покинув дівчину, приходять до неї і застає там свого друга), «Ой там десь далеко» (дівчина сумнівається, чи хлопець візьме її заміж). Прикметно, що сімейно-побутова пісня «Ой ви дівчата, ви молодії» містить традиційне зіставлення дівування та заміжнього життя: «А як я була при рідній мамі — їла кашу з молоком, а як я вийшла за тебе заміж, втираю сльози фартушком», «тра зрання встати, їсти зварити, хліб спечи, хату замести, води принести та й ще до міста побігти».

Не оминула увагою Г. Білінська й такого жанру, як народний романс (жорстокий романс), в основі якого лежить тема кохання. Збирачка, зокрема, зафіксувала такі зразки цього циклу: «За горами сонце заходить» (парубок покидає дівчину, дівчина п'є отруту, парубок присилає листа, в якому зізнається, що пожартував); «Цвінуть сади» (зрадливий хлопець покидає дівчину заради багачки, дівчина топиться), «Якби на річку покласти кладку» (дівчина топиться після того, як дізнається, що парубок залицяється до інших), «Фіалки сині, білі бози» (дівчина сумує, бо коханий її покинув), «В моему саду айстри білі» (хлопець розлюбив дівчину, вона прагне смерті) тощо. Записані зразки базуються на мелодраматичній любовній історії з трагічною розв'язкою, їм притаманний «сильний ліричний струмінь, позначений тужливою і жалісливою домінантою» [9, с. 38].

Значний інтерес викликає твір «А в саду було тихо, спокійно», який побудований на таких вузлових мотивах: коханець змушує жінку вбити свою дитину, чоловік повертається з війська й запитує, чому дитина лежить в крові, жінка вчиняє самогубство. Пісня вирізняється оригінальним образним, сюжетно-мотивним наповненням, адже для жорстокого романсу не характерний такий персонаж, як дитина, не типовим є змалювання убивства за намовою. Цей твір є дуже близьким до балади, однак маркований специфічними рисами, які виступають жанровизначальними чинниками — глибоке розкриття почуттів, гіперболізація, екзистенційний гротеск, фаталізм, сентименталізм, відповідні поетичні засоби; монологічна форма тощо.

Отже, розглянувши парадигму сюжетотворчих одиниць необрядового пісенного пласту, зібраного Г. Білінською, відзначимо, що їх поетичні характеристики демонструють єдність вказаних місцевих фольклорних утворень з фондом народної творчості інших теренів. Зафіксованим творам притаманна традиційність сюжетів, мотивів, образів, виражальних засобів. Водночас, серед записів наявні зразки відносно нових пісень, які мають специфічні інноваційні риси, але, разом з тим, ґрунтуються на здобутках попередніх поколінь, засвідчують тяглість із узвичаєними знаннями, уявленнями. Зібраний фольклор — органічна складова загальнонаціональної уснослоvesної спадщини, що, вирізняючись низкою оригінальних ознак, представляє зріз локальної культури, наснаженої найвищими вартостями української духовності.

1. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 516. — 854 арк. (Фольклорні записи Г. Магас зі Стрийського району Львівської області).
2. Білинська Г. [Записи народних пісень. Стрийський район] / Г. Білинська // Музей Ф. Колесси. — Б. 19. — 147 арк. — (Рукопис).
3. Агапкина Г. Индест / Г. Агапкина // Славянские древности: этнолингв. слов. : в 5 т. / под ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 1995. — Т. 2. — 687 с.
4. Балушок В. Елементи давньослов'янських ініціацій в українському веселлі / В. Балушок // Народна творчість та етнографія. — 1994. — № 1. — С. 31—37.
5. Буковинські народні пісні / упоряд., вступ. ст. та примітки Л. Яценко. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. — 678 с.
6. Відлуння лісу / упорядник І.О. Голубенко. — Київ : Інститут громадянського суспільства, 2000. — 197 с.
7. Галицько-руські народні пісні з мелодіями / збір. у с. Ходовичах др. І. Колесса // Етнографічний збірник. — Львів, 1902. — Т. 11. — XXXVI + 303 с.
8. Дей О. Величальні пісні українського народу / О. Дей // Колядки та щедрівки. — Київ : Наукова думка, 1965. — С. 9—40.
9. Дей О. Українська народна балада. — Київ : Наукова думка, 1986. — 263 с.
10. Дюдюк Є. Співають Ходовичі / Є. Дюдюк // Жовтень. — 1976. — № 6. — С. 147—150.
11. Качмар М. Метаморфоза в українських народних баладах: генетично-функціональний аспект / М. Качмар // Народознавчі зошити. — 2014. — № 4. — С. 741—747.
12. Коваль Г. Колір як ознака образотворення в календарно-обрядовій поезії / Г. Коваль // Народознавчі зошити. — 2014. — № 4. — С. 733—740.
13. Козловський В. Естетика української народної балади / В. Козловський // Мандрівець. — № 5. — 2009. — С. 40—45.
14. Колесса Ф. Балада про дочку-пташку в слов'янській народній поезії / Філарет Колесса // Фольклористичні праці / за ред. О. Дея. — Київ : Наукова думка, 1970. — С. 109—163.
15. Колесса Ф. Огляд українсько-руської народної поезії / Ф. Колесса. — Львів : Просвіта, 1905. — 188 с.
16. Колесса Ф. Українська народна пісня в найновішій фазі свого розвитку / Ф. Колесса // Фольклористичні праці. — Київ : Вища школа, 1970. — С. 34—59.
17. Народна пісенність підльвівської Звенигородщини / збір. та упоряд. О. Харчишин. — Львів, 2005. — 352 с.
18. Народні пісні Буковини в записях Юрія Федьковича. — Київ : Музична Україна, 1968. — 222 с.
19. Народні пісні в записях Михайла Яцкова / упорядкування О. Дея, М. Ільницького ; вступна стаття і примітки М. Ільницького. — Київ : Музична Україна, 1983. — 111 с.
20. Народні пісні з батьківщини Івана Франка / збір. та упоряд. В. Сокіл. — Львів : Каменяр, 2003. — 407 с.
21. Пастух Н. Символіка тварин в українському фольклорі: зозуля / Н. Пастух. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2013. — 224 с.
22. Співанки-хроніки. Новини / упоряд. О.І. Дей (тексти), С.Й. Грица (мелодії). — Київ : Наукова думка, 1972. — 560 с.
23. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. — Київ : Наукова думка, 1977. — Т. 9. — 431 с.
24. Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича. — Київ : Наукова думка, 1983. — 528 с.
25. Фольклорні матеріали з отчого краю / збір. Василь Сокіл та Ганна Сокіл ; у ноті завела Л. Лукашенко. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 1998. — 614 с.
26. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях народних / І. Франко // Зібрання творів : у 50 т. — Т. 26. — Київ : Наукова думка, 1980. — С. 210—253.
27. Франко І. Студії над українськими народними піснями / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. — Т. 42. — Київ : Наукова думка, 1984. — С. 7—492.
28. Чікало О. Українські пісні-хроніки: жанрово-тематичний аспект / О. Чікало. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010. — 228 с.
29. Шухевич В. Гуцульщина / В. Шухевич // Матеріали до українсько-руської етнології. — Т. 5. — Львів, 1902. — Ч. 3. — 210 с.

Halyna Kravtsova

FOLK SONG RECORDER BY ANNA BILYNSKA:
GENRES, POETICS

In the article considered Ukrainian folk songs recorder by Anna Bilynska — rural gifted singer from Hodovych. Classification of works by genre investigated their poetic component, traced the relationship recorded material with an array of folk from other areas.

Keywords: folk songs, genre, motif image.

Галина Кравцова

НАРОДНЫЕ ПЕСНИ В ЗАПИСЯХ АННЫ
БИЛИНСКОЙ: ЖАНРЫ, ПОЭТИКА

Рассмотрены украинские народные песни в записях Анны Билинской — одаренной сельской певицы с. Ходович. Осуществлена классификация произведений по жанрам, исследована их поэтическая составляющая, прослеживается взаимосвязь зафиксированного материала с народнопоэтическим массивом из других местностей.

Ключевые слова: народные песни, жанр, мотив, образ.